

**Петър Петров, Иванка Петрова (съст.).
Агрокултурни трансформации в условията на европеизация
и глобализация.**

София: ИК Гутенберг, 2018. 348 с.

Този сборник включва единадесет студии и статии на четиринадесет автори, участвали в научния проект „Трансформации на местните селскостопански практики в условията на европеизация и глобализация“ (2015–2017 г.), осъществен с подкрепата на Фонда „Научни изследвания“ при Министерството на образованието и науката. Изданието дава добра представа за извършената работа на екипа – учени от Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей (ИЕФЕМ) и Института по биоразнообразие и екосистемни изследвания (ИБЕИ) при БАН. С това, надявам се, не се слага точка на тяхното успешно сътрудничество. Очертават се пътища за следване, хипотези за проверка, полета за влияния и взаимодействие, които си струва да бъдат изпробвани.

Налице е цялостен, добре премислен и организиран труд, с ясна структура и концепция. Темата му се отнася до дейността и продукцията на дребни и средни български предприемачи и производители в областта на земеделието, храните и прехраната в условията на членството ни в Европейския съюз. Тя се оказва навременна в пълния смисъл на думата, заредена с драматизъм и обрати, с поуки и перспективи. На широк терен са наблюдавани и проучени външните директиви – политики и разпоредби „отгоре“, от „центъра“; реакцията на тези, които трябва да ги следват и изпълняват („отдолу“), отзвукът и практиките, или – „как Европа „пристига“ в конкретни български села и ферми“, по думите на Петър Петров. Имат се предвид и промените в селското ни стопанство за повече от един век назад, както и очакванията за обозримото бъдеще. Към източниците и контекста на проблематиката на проекта се отнасят редица досегашни проучвания, като немско-българският проект „Всекидневна култура в социалистическото село: Културна промяна във всекидневния живот на селското население вследствие на колективизацията“, в с. Радуил, Самоковско, с участието на Петър Петров; пак неговите (самостоятелни и в съавторство с Катерина Гел) статии върху модернизацията и европеизацията на българската държава след Освобождението; дребното предприемачество при присъединя-

ването ни към ЕС (Иванка Петрова), неправителствените организации и фондации и развитието на селските райони в България (Атанаска Станчева) и др. Извършена е и огромна работа по проучването на документацията (директиви, програми, указания, закони, отчети) на различни държавни и корпоративни учреждения, институции, организации, оказала се колкото неизбежна, толкова и противоречива. И разбира се, остава теренът – най-важният компонент на дейността по проекта. В определени общини и селища в Северозападна България, Централния Балкан и Средния Подбалкан, Средна Западна България, в погранични райони на Източна Сърбия, Родопите, Югозападна и Югоизточна България, в областни центрове – София, Пловдив, Стара Загора, Хасково, Сливен, Ловеч, Благоевград, Смолян, и градове като Кресна, Перник, Трън, Годеч, Угърчин, Трявна, Ивайловград, Харманли, села като Копиловци, Лесидрен, Смилян, Кутела, Момчиловци, Плевун, Кондово, Бориславци и т. н., изследователският екип проучва традиционни земеделски и кулинарни практики, наличието на местни ресурси и знания – за отглеждане на овце, кози, крави, свине, за млекопреработване и млечни продукти, както и за обработването и грижите за земята, за свързаните с тях пейзажи и биоразнообразие, за редки и местни породи при животните и специфични култури при растенията, за технологиите на преработването и използването на добива от тях. Всичко това се наблюдава, описва и проследява при посещения и престой във ферми, мандри, пекарни, таханджийници, магазини и пазари, празници и фестивали, в домовете и градините, след стадата по пасищата и т. н. Методите и инструментариумът са етнологически и антропологически. На хората – като събеседници и действащи лица (актьори) – е отредено централно място. Очертават се роли – производители, разпространители, предприемачи, начини на сдружаване и коопериране, както и нееднозначното присъствие и участие на властта и администрацията на всички нива – от селския кмет до „Брюксел“ и ЕС. Картината е разнообразна, динамична, провокативна¹. „Невидимият“ ЕС, неизбежната централна и местна власт и реалните, конкретни български села и ферми присъстват убедително в сборника – като мнения и разкази, обвързани с легитимирането, мотивацията и структурирането на представи, интереси и действия. Авторските текстове са групирани в три дяла – *Аграрни политики на Европейския съюз – предизвикателства и изкушения*, *Нагласи и практики на производителите и Визии, проекти и развития*. Вижданията са общи, почерците и нагласите – индивидуализирани. Петър Петров, ръководител на проекта и един от съставителите на сборника, доказва склонността си към интересни антропологически концептуализации на агроекологичните практики – например чрез „пейзажа“ (*Променящи се агрокултурни пейзажи /по примера на община Трявна/*), неговата „европеизация“, „постпродуктивност“ и принос за развитието на селските ра-

¹ В изграждането ѝ участва, макар и пестеливо, съпоставянето на наблюдения в съседни погранични райони (Трънско, Годечко – Царибродско), както и на практики у нас и в други страни от бившия социалистически лагер, по-малко засегнати от колективизацията и одържавяването на земята.

йони. Начо Димитров (*За овцете и хората: битката на наративите*) доказва приложимостта на теории от областта на речевите актове, прагматиката на езиковата комуникация и дискурсия анализ – при представянето на застрашените породи животни като културна ценност. Проблематизиране на „гастрополитиките“ и „локализацията на вкуса“ при натуралните млечни продукти използва Вихра Барова (*Гастростратегии на производителите на натурални млечни продукти*); а Иванка Петрова оценява правенето на хляб като културно наследство („Назад към хляба на баба“. *Стратегиите на българските дребни предприемачи при конструиране и употреба на културно наследство*). И когато се утвърждават икономическите и социалните измерения на едно производство (Димитър Василев – *Икономически, социални и културни измерения на производството на сусамов тахан*), както и още по-„първичното“ превръщане на домашно приготвени за собствена употреба млечни продукти в стока (Ивайло Марков – *От домашна консумация до пазарната реализация: местни ориентации и практики при производство на млечни продукти*), добавените културни стойности (оценки) са неизбежен акцент в изследователската позиция.

Така стигаме до все по-силните внушения на споменатия вече „постпродуктивизъм“ – едно от бързо разпространяващи се напоследък понятия (термини), към които се отнасят и „пейзажът“, „устойчивото развитие“, „ревитализацията“, „зелените ценности“, туризмът. Тази проблематика разглежда и Атанаска Станчева (*Съживяване на селските райони? Примерът на проекта „Новото тракийско злато*). Като споделя виждането за постпродуктивисткия подход повече като „политически дискурс и амбиция, отколкото реален императив или необратима промяна на икономическите дейности в селските райони“², авторката е положила усилия да анализира разнообразните дейности по българо-холандския проект НТЗ в Източните Родопи, насочени към „изживяване на селското и локалното“. На свой ред проучванията на Вихра Барова (*Глобализиращи ефекти на алтернативния туризъм върху местните практики и производства /по материали от Смолянско/*) я водят към заключения за преход от фермерство към туризъм, при което границите между „градско“ и „селско“ се размиват (като пространствени и географски понятия), но „селското“ не загърбва земеделското производство, а придобива допълнителна културна и идеологическа стойност. „Новото фермерство“ и новата роля на фермерите бележат и нов постпродуктивистки период и практика.

Последната статия – на биолозите и ботаниците от ИБЕИ (Десислава Димитрова, Михаил Червенков, Андрея Колев, Юлия Босева, Теодора Иванова – *Местни породи, тревни съобщества и географски означения – връзки и предизвикателства*) – е най-пестелива откъм „антропоцентризм“ и акцентира върху грижата за генетичните ресурси и биоразнообразието и връзката ѝ с традиционното екологично знание у нас. Важна е констатацията (тя се среща и

² Almstedt, Asa et al. Beyond Post-Productivism: From Rural Policy Discourse to Rural Diversity. – *European Countryside*, 4, 2014, p. 297.

в други текстове), че поради колективизацията на земята и унищожаването на предприемачеството през 50-те години връзката с традицията при земеделието и производството на храни на практика е прекъсната (или поне е пострадала значително). Унификацията, строгият регламент по БДС, периодът на застой се наваксват трудно след 1989 г., затова призивът е за засилване и утвърждаване на „ролята на местните общности като двигатели на промяната и пазители на биоразнообразието“.

Един от основните приноси на сборника като цяло, наред с тематичното богатство и разнообразие, с конкретните казуси, които се наблюдават и обсъждат, е фокусирането върху „европеизацията“, свидетелствата и анализите за „присъстигането“ и „присъствието“ на „Европа“ в българските села и градове, ферми, стопанства, предприятия. Признава се и получава положителна оценка необходимостта от уеднаквяване на законодателството, на основните принципи за организация и управление на стопанския живот у нас и в останалите страни от Европейския съюз, т.е. неизбежността на „директивите“. Желано и приветствано е финансовото подпомагане отвън, за да се постигнат по-бързо и безболезнено общите цели. Екологичните инициативи и мерки, грижите за биоразнообразието също се възприемат, макар и по-бавно, като необходими съвременни политики. В същото време се критикуват и отхвърлят крайностите при уеднаквяването, пренебрегването на местни традиции и специфика, включително на някои исторически и народопсихологически особености. Укори получава и непостоянството на институциите при изработването и поддържането на едни или други позиции – като въвеждането на прословутите „пари за площ“ вместо „пари за продукция“, които позволяват различни спекулации и дори злоупотреби при субсидирането. Някои мерки, оценени коренно противоположно от потенциалните бенефициенти, при определени условия могат попадат и в двете групи – например наслагването на субсидии от различни източници (различни програми на ЕС, агенции, фондации и пр.) от една страна е положително, осигурява средства за полезни и смислени начинания, а от друга – отрицателно, тъй като води до псевдодейности и симулации, добре уловени, например, от Начо Димитров, който отбелязва в статията си за животновъдството, че България е станала „страна на местните породи“, благодарение и на растящия брой развъдни асоциации – „своеобразни центрове за възстановяване, създаване и възбразяване (к. м. С.Б.) на породи.“ И тук вече е редно да се посочи, че авторите в сборника успяват да забележат и открият много от нашите вътрешни грешки и недостатъци в приобщаването към „Европа“. Наблюденията на Петър Петров показват, че „политиката и стандартите на ЕС в сферата на млекопреработването са били лошо и противоречиво разяснявани от ресорните държавни институции и техните регионални местни служби“, с „произволни или може би преднамерени наративи“, което води до една „пакостна нагласа“ у производителите (*„Хич не ми трябва Европа, щом ще закриват мандрата и няма къде да си правя сиренето!“*). Подобни заключения има при Иванка Петрова, но с по-оптимистична прогноза (*Институцио-*

нални рамки и регулации в хлебарството – реакциите на производителите). Очертава се и сянката на наследеното от времето на социализма видоизменено отношение към земята и земеделието, към общото и своето, което ни различава от повечето други европейски страни, включително и такива, пребивавали в социалистическия лагер.

Сборникът със студии и статии „Агрокултурни трансформации в условията на европеизация и глобализация“, съставен от Петър Петров и Иванка Петрова, е научно издържано и актуално четиво, което предлага ориентири в нашата кръстопътна и напрегната политическа, икономическа, историческа действителност, с ясни оценки и позиции. Той заслужава да бъде приветстван и за отличното си полиграфско оформление, заслуга на ИК „Гутенберг“, а и на съставителите. Факт е, че нашата научна книжнина става все по-привлекателна напоследък и с външния си вид. Едно находчиво послание към читателите се крие в случая и в цветовете и пейзажите на снимките върху кориците. Разтълкувано е в Предговора на Петър Петров, ръководителят на проекта, съставител, редактор и един от авторите в книгата. Идилични на пръв поглед, изображенията са визуален вариант на един от тревожните наративи в книгата. Една стара и още поддържана овощна градина в Тревненско, друга – занемарена, макар и не съвсем изоставена, в Габровския балкан, а на външната корица – оцеляла напук на обстоятелствата, сред избуялата трева, орехова фиданка, от засадените преди години заради усвояване на субсидии. Снимките „визуализират местната Европа, българския начин на европеизация...“, твърди авторът в началото на предговора, а го завършва така: „А орехчето, несретното орехче с изкривено стъбло в онази градина над Габрово – надявам се – ще продължи да проявява упоритост и гъвкавост в борбата с негодите в обкръжението си (както повечето от стопаните и производителите, с които ще ви срещнат авторите на тази книга), за да оцелее и бъде живо свидетелство (ако има кой да го разбере) за кривините в осъществяването на българската европеизация и в създаването и прилагането на аграрни политики в началото на ХХІ век“ (с. 15).

Прочетете тази книга! Заслужава си.

Стоянка Бояджиева

E-mail: tanjab@mail.bg